هنر و خلاقیت در خدمت مخاطبان خاص

موزهٔ هنر ایران، میزبان کودکان اوتیسم

نسرین بهرامی[1]

دانش آموختهٔ کارشناسی ارشد در رشتهٔ پژوهش هنر

کارشناس موزهٔ هنر ایران طی سال‌های ۱۳۹۸تا ۱۴۰۰

۱ nasrin.bhr@gmail.com

مقدمه

موزه‌ها مؤسسات اجتماعی هستند که همه افراد، حق استفاده از آنها را دارند؛ اما بسیاری از موزه‌ها به گروه‌های خاصی که در اقلیت هستند توجه کمتری نشان داده‌اند (محسنی تبریزی و زرین کفشیان، ۱۳۹۵: ۳۲۸). لازم و ضروری است که موزه‌ها در برنامه‌های خود به همه افراد جامعه از جمله افراد دارای اختلال اوتیسم توجه نشان داده و عامل تغییر نگرش جامعه نسبت به این طیف از افراد شده و در راستای کاهش محرومیت اجتماعی آنان بکوشند.

افراد ناتوان و کم‌توان در زندگی فردی و اجتماعی خود آرمان‌هایی نظیر تفسیر مناظر، سرگرمی، خودآزمایی، فرار از روزمرگی، توانایی فراموش‌کردن مشکلات روزمره بدون کمک‌گرفتن از دیگران، احساس آسودگی خاطر و غیره دارند که امروزه این یکپارچگی از طریق فعالیت‌های فرهنگی امکان‌پذیر است (Dubois, 1991: 53). اما سؤال اینجاست که موزه به‌عنوان یک نهاد فرهنگی و اجتماعی چه وظیفه‌ای در برابر این افراد دارد و چگونه می‌تواند در افزایش حضور این افراد در جامعه مؤثر باشد؟ به همین دلیل بررسی چند موضوع مرتبط با یکدیگر یعنی دسترسی، مشارکت و تعامل موزه با این افراد ضروری است. یکی از نیازهای این افراد دسترسی است. دسترسی به موزه‌ها تنها دسترسی فیزیکی و ورود به ساختمان نیست بلکه دسترسی مفهومی، فکری و حسی به‌صورت واقعی و مجازی (آنلاین)، همچنین توانایی خواندن متن، گوش‌دادن به رسانه‌های صوتی و تصویری و غیره را نیز شامل می‌شود (Callender, 2015: 18). برای رسیدن به این هدف محیط موزه قبل از ورود عموم باید برای این خانواده‌ها مهیا شود به گونه ای که موزه در وضعیتی خلوت و کم سر و صداتر باشد تا آنها بتوانند به فعالیت هنری بپردازند. هدف از برنامه ریزی بازدید کمک به افزایش اعتمادبه‌نفس خانواده‌ها و این افراد است. هنردرمانی برای افزایش رشد عاطفی و ذهنی و افزایش مهارت‌های زندگی مانند استقلال و همکاری با افراد دیگر را فراهم می‌کند. هنر یک خروجی برای بیان تخیل و خلاقیت در این افراد است. پایش و تحلیل وضعیت موزه‌ها برای بازدید و بهره‌برداری افراد با نیازهای خاص از موزه؛ پایش و تحلیل نیاز به آموزش، ارتقاء سطح دانش و آگاهی کارشناسان و پرسنل موزه‌ها در مواجه و برنامه‌ریزی برای مخاطبان خاص؛ افزایش مهارت برنامه‌ریزهای آموزشی/ فرهنگی و اجرای آن برای افراد توان‌یاب به‌طور مستمر و یاری به ارائه‌ی ذهنیت خلاق افراد اوتیسم، از ورای هنر با تمرکز بر برنامه و موضوع موزه‌ی هنر ایران، مواردی است که ضرورت انجام چنین پژوهشی را توجیه می‌کند.

چگونگی فراهم‌کردن محیط موزه برای بازدید افراد با نیازهای خاص؛ چگونگی آموزش و ارتقاء سطح دانش و آگاهی کارکنان موزه در مواجه با مخاطبان خاص؛ چگونگی بازآفرینی هنر در محیط موزه توسط افراد با نیازهای خاص و چگونگی استمرار بخشی در ارائه‌ی خدمات فرهنگی و آموزشی به افراد اوتیسم، مهمترین پرسش‌ها و اهداف این پژوهش به‌شمار می‌آیند.

این نوشـتار، پژوهشـی کاربردی است بر برنامه موزه هنر ایران در روز جهانی موزه سال ۱۴۰۰، در ارتباط بـا افـراد توانیـاب با تکیه بر قدرت موزه ها در خلق فرصت و دسترسـی به خدمات فرهنگی برای این قشـر از اقشار جامعه. کاربردی از این منظر که نتایج آن می‌تواند گامی در راستای توجه موزه‌ها به نیازهای افراد اوتیسـم بـردارد و باعـث بهبود عملکـرد موزه‌ها در مواجهه بـا این افراد گـردد. علاوه‌بـر آن، پژوهش پیش‌رو براسـاس ماهیـت موضـوع، از نـوع کیفـی مبتنی‌بر شـیوه‌ی توصیفی-پیمایشـی اسـت. این پژوهـش از روش گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای و برای تکمیل روند پژوهش، مصاحبه با طرح پرسش‌نامه از افراد اوتیسم و خانواده‌های آنها، با استفاده از جامعه‌ی آماری متشکل از ۱۰ نوجوان و جوان در رده‌ی سنی ۱۱ تا ۲۷ سال مبتلا به اوتیسم با عملکرد بالا و متوسط و براساس نمونه‌گیری تصادفی از انجمن اوتیسم انجام گرفته است.

در سـال‌های اخیـر پژوهش‌هایـی در زمینـه‌ی کار بـا معلـولان و تـوان یابـان در موزه‌ها انجام شـده که بیشـتر، بـر اهمیـت حضـور این گـروه از افراد جامعـه در موزه‌ها اشـاره کرده‌انـد یا تنها به دسترسـی فیزیکی معلولان جسمی-حرکتی در موزه‌ها اکتفا نموده‌اند اما کمتر پژوهشی به بررسی افراد اوتیسم در موزه‌های ایران پرداختـه اسـت چنانکـه تجربیات محدود و میدانی مـوزه‌ی ملی ایران و کتابخانه و مـوزه‌ی ملی ملک در برنامه‌ریزی‌های آموزشی برای کودکان اوتیسم از آن جمله است.

نظری شهرکی در پایان‌نامه خود با عنوان موزه‌ها، مشارکت و دسترسی: نقش تعاملی موزه‌ها در کاهش محرومیـت اجتماعـی افراد ناتوان و کم‌توان جسـمی-حرکتی بـه نقش موزه به‌عنوان یـک نهاد اجتماعی با هـدف تعامـل با افـراد دارای معلولیت و تأکید بر توانایی آنان در یاری رسـانی به این افراد پرداخته اسـت (نظـری شـهرکی، ۵۴:۱۳۹۹) در ایـن میان در موزه‌های سراسـر دنیا به برنامه‌هـا و راهکارهایی جهت بهبود شرایط موزه برای این افراد پرداخته شده است.

گارنس (۲۰۱۶) در پایان‌نامه‌ی خود[1] به موضوع دسترس‌پذیری موزه‌ها در سال‌های اخیر اشاره می‌کند و این نکته را یادآور می‌شود که موزه‌ها در قرن بیست‌ویکم از نظر اجتماعی مسئولیت دارند که با فراهم‌کردن امکانات و برنامه‌های قابل‌دسترس برای معلولان، مخاطبین خود را گسترش دهند. هوفبر[2] (۲۰۱۶) در مقاله‌ی خود[3] به بررسی شرایط دسترسی موزه‌های بریتانیا برای افراد مبتلا به اختلال اوتیسم پرداخته است. پژوهش وی بـه ارائـه‌ی پیشـنهادهایی انجامید کـه تقریباً در هر گالـری یا موزه‌ای قابل‌اجرا اسـت؛ به‌عنـوان مثال، مصورسـازی با ساختار سـاده برای بازدیدکننده، روشنایی در سطح پایین، کمک‌های بصری برای ارائه‌ی مطالب، استفاده از کامپیوتر و صفحه‌نمایش‌های قابل‌لمس، استفاده از طیف رنگ‌های ملایم، فراهم‌کردن فضای نسبتاً خنک، راهنمای صوتی به‌همراه هدفون و حذف صداهای مزاحم. وودراف[4] (۲۰۱۹) در پژوهش

1. Archiving access: designing a museum accessibility consulting firm
2 . Beth Davis-Hofbauer
3 . Autism Matters Making Galleries And Museums ASD/SPD Friendly
4 . Anthony Wayne Woodruff

خود[1] به بررسی فعالیت هنری در موزه‌ها برای افراد اوتیسم پرداخته است که خلق اثر هنری در موزه پس از بازدید می‌تواند با تجربه‌ی بازدید افراد با اختلال اوتیسم ارتباط مستقیمی داشته باشد و موزه‌ها می‌توانند به کاهش اضطراب آنها در حین بازدید کمک کنند. وارنر (۲۰۱۵) در مقاله‌ی خود[2] به بررسی برنامه‌های موزه‌های سراسر دنیا در ارتباط با افراد اوتیسم پرداخته است. مگکافا و نیوبات[3] (۲۰۱۸) در پژوهش خود به بررسی شیوه‌های فراگیر در موزه‌ها و ارائه‌ی فرآیندی برای طراحی یک برنامه‌ی کاربردی مبتنی با نیازهای کودکان اوتیسم پرداخته‌اند[4]. لانگا و موناکو[5] (۲۰۱۳) در مقاله‌ی خود[6] از طریق مشارکت با یک مدرسه‌ی محلی اوتیسم با مؤسسه‌ی اسمیت سونیان، انگیزه‌ها و نیازهای خانواده‌های افراد اوتیسم را بررسی کرده‌اند.

۱- اوتیسم

اوتیسم نوعی اختلال فراگیر است که بیشتر به‌عنوان اختلال عصب‌شناختی در نظر گرفته می‌شود و در سال‌های اولیه‌ی کودکی بروز می‌کند. این اختلال عبارت است از نابهنجاری در رشد یا اختلال در ارتباط و تعامل اجتماعی و محدودیت چشمگیر فعالیت‌ها و علایق. این کمبودها فراوان و ماندگار هستند و به‌احتمال زیاد به اختلال عملکرد در زمینه‌های مختلف منجر می‌شوند. (بخشی و مروتی، ۱۳۹۷:۱۵۶) مرکز کنترل پیشگیری از بیماری‌ها، شیوع اختلال اوتیسم را در سال ۲۰۱۲، یک نفر از هر ۸۸ کودک و در سال ۲۰۱۴، یک نفر از هر ۶۸ کودک گزارش کرده است. همچنین سازمان بهداشت جهانی میزان شیوع اختلال اوتیسم در سال ۲۰۱۳، یک نفر از هر ۱۶۰ کودک گزارش داده است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۶). براساس بررسی‌های انجام‌شده اغلب کودکان با اختلال‌های طیف اوتیسم از نابهنجاری و نارسایی در ارتباط، پرداختن به فعالیت‌های تکراری و حرکت‌های قالبی، ایستادگی در برابر تغییرات محیطی در زندگی روزمره و واکنش‌های غیرعادی نسبت به تجربه‌های حسی رنج می برند. اختلال اوتیسم به‌عنوان ناتوانی عصب تحولی توصیف می‌شود که به‌طور معناداری بر کمیت و کیفیت ارتباطات کلامی- غیرکلامی و نیز تعاملات اجتماعی آنها، تأثیر می‌گذارد و معمولاً از سه‌سالگی رخ می‌دهد و عملکرد فرد را در زمینه‌های مختلف متأثر می‌سازد (سلیمانی و شمس‌الدینی، ۱۳۹۸: ۵۸).

1 . Finding Museum Visitors with Autism Spectrum Disorders: Will Art Help in the Search?
2 . Museums and Visitors with Autism: An Overview of Programs
3 . Dimitra Magkafa , Nigel Newbutt
4 . The process of involving children with autism in the design of a museum-based application
5 . Lesley langa, pino Monaco
6 . Improving the Museum Experiences of Children with Autism Spectrum Disorders and their Families: An Exploratory Examination of Their Motivations and Needs and Using Web-based Resources to Meet Them

تعـداد کودکان مبتلا به اوتیسـم در حال رشـد اسـت. هرچند درمان قطعی برای اوتیسـم وجـود ندارد، امـا درمـان جـدی و به‌موقع اوتیسـم تغییـرات بزرگی در زندگی کـودکان مبتلا به این بیمـاری ایجاد می‌کند. بازی‌درمانی، هنردرمانی، ماساژدرمانی، گفتاردرمانی از جمله درمان‌هایی است که نقش بسزایی در شکوفا شدن توانایی‌های کودکان اوتیسم داشته است (همان).

با توجه به چند مفهومی‌بودن پژوهش، مبانی نظری را می‌توان در چند حوزه‌ی دسترسی به موزه، تعامل و مشارکت موزه با افراد دارای اختلال اوتیسم و هنردرمانی در موزه تقسیم‌بندی کرد.

۲- موزه و دسترسی

آمبـروز و پیـن[1] (۲۰۰۶) اشـاره دارد که بـرای درک نیاز افراد دارای معلولیـت و اختلال‌های عصبی به‌منظور بهبود برنامه‌های عملی و ایجاد امکانات برای آنها لازم است ارتباط مناسبی با این افراد برقرار شود. همچنین عنوان می‌کند که موزه جهت استفاده از خدمات عمومی باید فرصت‌های برابر برای همه افراد ایجاد نماید. مشارکت فرهنگی برای نشان‌دادن فعالیت‌های این افراد و گروه‌ها با دسترسی به نمایشگاه‌ها، موزه‌ها یا انواع دیگر خدمات فرهنگی شکل میگیرد. اگرچه ارزیابی کمی از نقش موزه‌ها در توانمندسازی و ارتقای ظرفیت اجتماعی آنها انجام شده است، اما نتیجه، نشان‌دهنده‌ی توانایی بالقوه‌ی آنها برای مشارکت و فعال‌کردن گروه‌هایی است که پیش‌تر از فرصت‌های تصمیم‌گیری محروم مانده‌اند. موزه‌ها یک انجمن فعال، خلاق و کمتـر تهدیدکننـده فراهم کرده‌اند که در آن اعضـای جامعه می‌توانند مهارت‌ها و اعتمادبه‌نفس موردنیاز برای کنترل و ایفای نقش فعال و تعیین‌کننده خود در آینده جامعه را کسب کنند. (Sandell, 2002: 17) موزه‌هـای موفـق را می‌توان موزه‌هایی نامید که به خدمات عمومی متعهد هسـتند؛ مؤسسـاتی که مخاطبان جدید را به‌سوی خود فرامی‌خوانند و می‌کوشند تا مسائل مدنی، آموزشی، اقتصادی، محیطی و اجتماعی را به‌روشنی در افق دیدشان قرار دهند (فالک و دیرکینگ، ۱۳۹۶: ۳۳۱). دسترسی در موزه‌ها انواع مختلفی دارد کـه پیـش از بیـان آن لازم اسـت موانـع حصولش را بشناسـیم که عبارتنـد از؛ موانع فکـری، اجتماعی، جسمی که مانع از تحقیق اهداف موزه‌ها به‌عنوان مراکز فرهنگی آموزشی می‌شوند. بنابراین، دسترسی ، در انـواع مختلـف، به معنی رفع موانع در نظر گرفته می‌شـود که به انواع دسترسـی فیزیکی، اجتماعی، فکری، فرهنگی و غیره قابل تقسـیم اسـت (نظری شـهرکی، ۱۳۹۹: ۳۸). به‌طورکلی در حیطه‌ی موزه‌ها سه سـطح دسترسـی وجود دارد: ۱. دسترسـی به محیط فیزیکی ۲. دسترسـی به محتوا (ارائه انواع ابزارهای تفسـیری) ۳. دسترسی به تاریخ و فرهنگ (گنجاندن داستان‌ها، تجربیات و هنردرمانی این افراد) (همان).

1. Ambrose & pain

۲-۱- محیطِ موزه

به‌طورکلی، محیط موزه می‌تواند برای افراد اوتیسم ناراحت‌کننده و ناامن باشد. برای مثال، صدای بازدیدکنندگان، شلوغی زیاد، نورهای چشمک‌زن و سایر عوامل مؤثر می‌توانند در ساعات معمولی برای افراد مبتلا به اوتیسم طاقت‌فرسا به نظر بیایند. برای اکثر آنها رفتن به موزه امکان‌پذیر نیست اگر که، محیط موزه دارای شرایط مناسب نباشد. چراکه اغلب اوقات این شرایط منجر به ایجاد اضطراب و گاهی وحشت می‌شود. بااین‌حال، اکثر موزه‌ها هنوز اقدامی برای بهبود محیط و شرایط خود برای افراد اوتیسم انجام نداده‌اند (Varner, 2015: 2).

جهت بهبود این شرایط دستورالعمل‌های کلی وجود دارد که انجمن ملی اوتیسم در ارتباط با موزه‌ها و محیط های مانند گالری ارائه داده است:

- ایجاد برنامه‌های آموزشی برای کارکنان به‌منظور همدلی و نحوه‌ی ارتباط با این افراد؛
- رویکردهای مثبت در جهت تقویت اعتمادبه‌نفس نقاط قوت و خلاقیت افراد دارای اختلال اوتیسم؛
- ارتباط با والدین و مربیان آنها در محیط موزه؛
- ایجاد محیطی آرام و بدون تنش برای این افراد؛
- آماده‌سازی محیط با هدف کاهش اضطراب این افراد؛
- آماده‌سازی محیط در جهت یادگیری و ارتباط با این افراد به‌صورت ساختارمند به شکلی که قادر به پیش‌بینی رویدادها باشند (Freed-Brown, 2010: 24).

۲-۲- تعامل و ارتباط با موزه

تعامل و ارتباط دوسویه در فضاهای فرهنگی دارای اهمیت بالایی است. فضاهای فرهنگی به‌عنوان بخشی از فضاهای عمومی، افراد را به‌صورت اختیاری و برای انجام فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی گرد هم می‌آورد. این فضاها محل مناسبی برای برقراری تعاملات اجتماعی محسوب می‌شوند و نقش مهمی در ایجاد و ارتقای تعاملات و ارتباط افراد با یکدیگر و زندگی اجتماعی آنها دارند. یکی از مهم‌ترین مراکز فرهنگی در این زمینه موزها هستند. موزه‌ها با درک مسئولیت اجتماعی خود لازم است در ایجاد تعامل صحیح با همه‌ی افراد جامعه تلاش کنند. در بین متخصصان موزه این درک عمومی وجود دارد که موزه را یک تجربه‌ی اجتماعی در نظر بگیرند و برای بازدیدکنندگان، تعامل در موزه جنبه‌ی مهمی از تجربه موزه‌ها

شکل۱و ۲: نشست تخصصی کارشناسان موزه با انجمن اوتیسم در روز اول کارگاه در موزهٔ هنر ایران

به شمار می‌رود (نظری شهرکی، ۱۳۹۹: ۴۴). موزه‌ها باید شرایطی فراهم کنند که این افراد جذب بخش فعال و اثربخش در فضای موزه شوند؛ چراکه آنها می‌توانند در فعالیت‌های فیزیکی یا اداره مجموعه یا فعالیت های آموزشی شرکت کنند و ارتباط مستقیم با عناصر نمایشگاهی مانند اطلاعات، انتخاب محتوا یا فعالیت‌هایی که علاقه‌مند هستند، برقرار کنند. به‌منظور توجه به نقش موزه‌ها در کاهش محرومیت افراد توان یاب، بعد از ایجاد شرایط دسترسی آنان به موزه، نحوه‌ی برخورد کارکنان موزه در مواجهه با این افراد است که حائز اهمیت می شود؛ زیرا یکی از مخرب‌ترین رفتار در مواجه با این افراد القای حس ترحم نسبت به آنان است که لازم است علاوه‌بر برخورد توأم با احترام، به این مسئله نیز توجه شود. این احساس ناشی از نگرش غلط به ناتوان‌بودن این افراد است؛ بنابراین هرچه افراد جامعه نسبت به توانمندی‌های آنها آگاه‌تر شوند زمینه‌ی تغییر نگرش و برخورد صحیح با این افراد نیز مهیا خواهد شد. ازاین‌رو با برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای همه‌ی کارکنان موزه می‌توان سطح دانش آنان را نسبت به این افراد بالا برد که این اقدام منجر به تقویت روابط مثبت و احترام کارکنان موزه نسبت به این افراد خواهد شد.

۳- هنردرمانی

هنردرمانی یک درمان تجربی است که انواع تحریک‌های حسی را با ارائه‌ی تکنیک‌ها و مواد هنری مانند: رنگ، مداد رنگی، گل رس، چوب، پارچه و غیره در یک مکان امن سازمان‌یافته فراهم می‌کند. هنردرمانی استفاده از تولید هنری است که به بهبود رشد عاطفی و فیزیکی افراد، مهارت حل مسئله، رشد مهارت‌های فردی، افزایش عزت‌نفس و کاهش استرس کمک می‌کند. هنردرمانی از ابزار احساسات درونی از طریق رسانه‌های بی‌شمار بهره می گیرد که به فرد در کشف هیجانات و تضاد درونی خود یاری می رساند؛ درحالی‌که کمک به فرد در زمینه‌ی کشف، آگاهی از خود و درک از مسائل فرهنگی باید توسط درمانگر درک شود. یک فرد اوتیسم با هنردرمانی می‌تواند ابراز احساسات را به روشی اطمینان‌بخش کشف کند. در حقیقت هنردرمانی راهی برای ابراز بیانات و هیجانات افراد اوتیسم فراهم می‌کند و وسیله‌ای برای برقراری ارتباط با او است (خدادادی، ۱۳۹۷: ۹۰).

با توجه به محدودیت‌ها و کمبودهای احتمالی که اغلب افراد اوتیسم با آن مواجه هستند، ممکن است بدون داشتن تخصص درگیر فعالیت‌های هنری باشند. اما این افراد با وجود مشکلات در زمینه‌ی اختلال خود در معرض یادگیری هنر و خلق هنری در سطوح مختلف به مهارت‌های دست پیدا کرده‌اند. فعالیت هنری با این افراد موفقیت‌آمیز بوده است؛ زیرا هنر قادر است که به هدف‌هایی نظیر پرورش خلاقیت، تنظیم خلق خوی این افراد، توانایی در ابراز احساسات، رشد مهارت دیداری. شنیداری و ارتقای مهارت‌های تفریحی کمک کند. این تصور که این افراد فاقد مهارت‌های هنری هستند به‌طور کامل غلط است و این افراد قادر به خلق آثار هنری و داشتن تجربه‌های هنری موفق هستند. تحقیقات نشان می‌دهد که مغز افراد اوتیسم از سه نوع ذهنیت تشکیل شده است: کسانی که ذهن واقع‌گرا دارند؛ کسانی که ذهنی الگوپذیر دارند؛ کسانی که ذهنی تصویرگرا دارند. در این میان، افراد اوتیسمی که ذهنی بصری یا تصویرگرا دارند در زمینه‌ی فعالیت‌های هنری خلاق‌تر هستند. موزه‌ها این توانایی را دارند که با درنظرگرفتن فعالیت‌های هنری از طریق برنامه‌ها و کارگاه‌های تخصصی زمینه‌ی خلق آثار هنری برای این افراد را فراهم کند. تجربیات موزه‌ای درنهایت می‌تواند منجر به خلق هنری براساس آموخته‌های آنها از شرکت در برنامه و کارگاه‌ها و نمایشگاه‌ها شود (Wayne Woodruff, 2019: 86). یکی دیگر از جنبه‌های مهم بازدید از موزه این است که از این افراد بخواهیم پس از بازدید از موزه تجربه‌های خود را از طریق نوشتن و نقاشی و گفتگو به اشتراک بگذارند. هنرهای فراگیر می‌تواند به آشکارکردن پتانسیل خلاقانه و هنری افراد دارای ناتوانی‌های رشدی کمک کند و راه‌های مختلف ارتباطی را تسهیل نماید. هنر فراگیر چیزی فراتر از خلق هنری است؛ زیرا می‌توان آن را مستقیماً در تجربه‌ی موزه و جامعه به کاربرد (Fox and Macpherson, 2015: 65). نقاشی درمانی شاخه‌ای از هنردرمانی است. نقاشی درمانی، آموزش نقاشی و نقاشی‌پروری نیست، بلکه

ارائه‌ی فرصت‌هایی به فرد است تا از طریق رنگ‌ها و خطوط، احساسات، عواطف، نیازها و دانسته‌های خود را به‌طوری‌که مایل است، آزادانه بیان کند.

۴- تحلیل و ارزیابی

پژوهش حاضر از نوع نیمه‌تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون به همراه گروه کنترل بوده که جامعه‌ی آماری آن نوجوانان و جوانان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم بوده اند و به‌صورت هدف‌مند از مرکز انجمن اوتیسم تهران انتخاب شده‌اند. ملاک ورود به پژوهش عبارت بودند از: انتخاب افراد دارای اختلال اوتیسم در طیف خفیف با میانگین سنی بین ۱۱ تا ۲۷ سال به روش نمونه‌گیری هدف‌مند توسط مربیان انجمن اوتیسم تهران، با رضایت والدین برای شرکت در برنامه. جهت سنجش نتایج این برنامه در قالب مطالعه‌ی تحقیقاتی برخی از شرکت کنندگان شامل سه خانواده (یک پدر و دو مادر به همراه فرزندان آنها و چهار نفر از افراد دارای طیف اوتیسم و سه نفر از مربیان آنها) به سوالاتی پاسخ گفتند که به‌صورت جداگانه در قالب پرسش‌نامه‌هایی طرح شده بود.

برای جمع‌آوری اطلاعات از شیوه های زیر استفاده شده است:

- طراحی پرسش‌نامه‌ی ارزیابی از والدین، مربیان و نوجوانان اوتیسم؛
- برگزاری تور از موزه‌ی هنر ایران به‌صورت هدف‌مند از بخش سفال‌های پیش‌ازتاریخ و دوره‌ی اسلامی؛
- برگزاری کارگاه خلاقیت نقاشی و عکاسی بعد از بازدید از آثار موزه‌ی هنر ایران؛
- برگزاری سرود به‌صورت گروهی در پایان کارگاه.

هدف از طرح پرسش از مربیان، خانواده و افراد دارای طیف اوتیسم، درک بهتر کارکنان موزه از این اختلال و راهکارهای پیشنهادی برای فراهم‌کردن امکانات برای افراد دارای اختلال طیف اوتیسم در موزه‌ی هنر ایران بوده است.

در روز اول برنامه در موزه هنر ایران، کارگاهی آموزشی برای کارکنان این موزه و سایر مجموعه های مؤسسه فرهنگی موزه های بنیاد در ارتباط با آشنایی با اختلال اوتیسم توسط مربیان و کارشناسان انجمن اوتیسم برگزار شد. در روز دوم با دعوت از نوجوانان و جوانان مبتلا به اوتیسم به همراه والدین و مربیان، برنامه ی بازدید هدف‌مند از موزه و پیرو آن، برگزاری کارگاه خلاقیت با تکیه بر خلاقیت هنری در نقاشی و

شکل۳: عکاسی نوجوانان اوتیسم از موزهٔ هنر ایران

عکاسی شکل گرفت و در نهایت برنامه با اجرای سرود توسط شرکت کنندگان پایان یافت. جهت ارزیابی همه فعالیتهای این برنامه و پایش نتایج در انتها پرسش‌نامه‌هایی به والدین، مربیان، نوجوانان و جوانان شرکت‌کننده ارائه شد که در ادامه به تحلیل این پرسش‌نامه‌ها پرداخته شده است.

بیشتر بچه‌ها و والدین آنها که در برنامه شرکت کرده بودند افرادی بودند که به بازدید موزه‌ها رفته وآن را مکان‌های تاریخی می‌دانستند که اشیاء باارزش در آنجا نگهداری می‌شود. بچه‌ها از ایده‌ی موزه و آنچه قرار بود از آن ببینند آگاه بودند. از جمله نگرانی های والدین و مربیان دست زدن شرکت کنندگان به اشیاء و ایجاد بی نظمی در موزه بود و آنها نمی‌خواستند محیطی استرس‌زا برای فرزندان خود رقم بزنند. برای کاهش این استرس و نگرانی، کارشناسان موزه با کمک مربیان شرکت‌کننده، در مواجهه با شرکت کنندگان پیوسته با صبوری و درک نیازآنان در تعامل بودند. در شروع برنامه، کارشناس موزه توضیحات لازم را در ارتباط با آثار به بچه‌ها ارائه داده و در ادامه هر کارشناسی باشرکت کنندگان به‌صورت انفرادی در تعامل و گفتگو بود . یک تبادل اجتماعی بین کارکنان موزه و شرکت کنندگان طیف اوتیسم شکل گرفت. برخی از آنها در حال توصیف اشیاء برای خود و دیگران بودند و به دلیل اختصاصی بودن بازدید در حین برنامه برای خود و خانواده‌هایشان احساس راحتی بیشتری داشتند. حتی اگر تجربه بازدید برای هرکدام از افراد متفاوت بود اما آنها از شرکت در برنامه هیجان‌زده بودند و بلافاصله پس از بازدید از موزه ، در کارگاه خلاقیت شرکت کردند.

شکل۴ و ۵ : بازدید نوجوانان اوتیسم از موزهٔ هنر ایران

والدین و مربیان تجربه بازدید خود را یک روز لذت‌بخش توصیف کردند و ابراز علاقه‌مندی و تمایل کردند که این برنامه ها در آینده ادامه یابد. والدین و مربیان در مواجهه به این سؤال که چگونه موزه‌ها می‌توانند در دسترس افراد طیف اوتیسم باشند، معتقد بودند که کارکنان موزه باید آگاهی لازم را با این طیف و شناخت کافی در رفتار با این افراد را داشته باشند. آماده‌سازی محیط موزه، اختصاص‌دادن روز و ساعت مشخص برای این افراد به همراه والدین آنها و با توجه به طولانی‌بودن بازدید از موزه و پایین‌بودن آستانه‌ی تحمل این افراد، اختصاص‌دادن فضایی برای استراحت، مواردی است که باید در نظر گرفته شود. بسیاری از بچه‌های اوتیسم به‌دلیل داشتن اختلال‌های حسی، ممکن است با بازرسی بدنی دچار مشکل و استرس شوند که این مهم نیز باید مورد توجه قرار گیرد. همچنین در فضاهای نمایشگاهی موزه، باید قابلیت زیاد و کم‌شدن نور وجود داشته باشد. بسیاری از بچه‌های طیف شدید اتیسم، برای بازدید از موزه ممکن است شرایط سخت‌تری داشته و سروصدا ، نور و تزیینات زیاد ممکن است آنها را دچار استرس کند؛ بنابراین باید امکان بازدید برای این افراد تسهیل شود. در ارتباط با این سؤال که آیا نگرانی‌هایی برای رفتن به موزه به همراه این افراد داشته‌اند؟ مربیان و والدین این‌گونه پاسخگو بودند که غالب خانواده‌ها به‌دلیل نگرانی از کم توانی فرزندانشان در تعاملات اجتماعی و در بازدید از محیط جدید ، شلوغی و سروصدای موزه، نگرانی ازطردشدن در ارتباط با دیگران و نحوه برخورد با این طیف از سوی جامعه،

به‌هم‌ریختگی روحی بچه‌ها در محیط موزه و ترس ازدویدن آنها در فضای موزه، عدم‌آگاهی افراد از این بیماری و طیفهای آن و نگرانی از نحوه‌ی برخورد ، چندان به موزه نرفته‌اند.

کلیشه‌های رفتاری این افراد برای مردم، غیرعادی است و آگاهی عمومی از این نوع اختلال در جهت یاری به این افراد کمک می‌کند.

بیشتر خانواده‌ها و مربیان خواهان بازدید رایگان از موزه بودند و تقاضا داشتند که دسترسی به موزه‌ها برای بچه‌ها و خانواده‌های آنها ، آسانتر شود تا تجربه‌ای مفید و سودمند برای این افراد در بازدید از موزه رقم بخورد. علاوه‌برآن برخی پاسخ دهندگان معتقدبودند که موزه‌ها باید خدمات رسانی به این طیف از افراد را در برنامه‌های خود بگنجانند و یا برخی از آنان به‌عنوان راوی در موزه‌ها فعالیت داشته باشند.

این افراد با وجود علاقه‌مندی به بازدید از موزه‌ها و دیگر مراکز فرهنگی به علت نبود زیرساخت‌های اساسی در موزه‌ها از حضور در این مکان‌ها بازمانده‌اند یا به‌سختی امکان بازدید داشته‌اند.

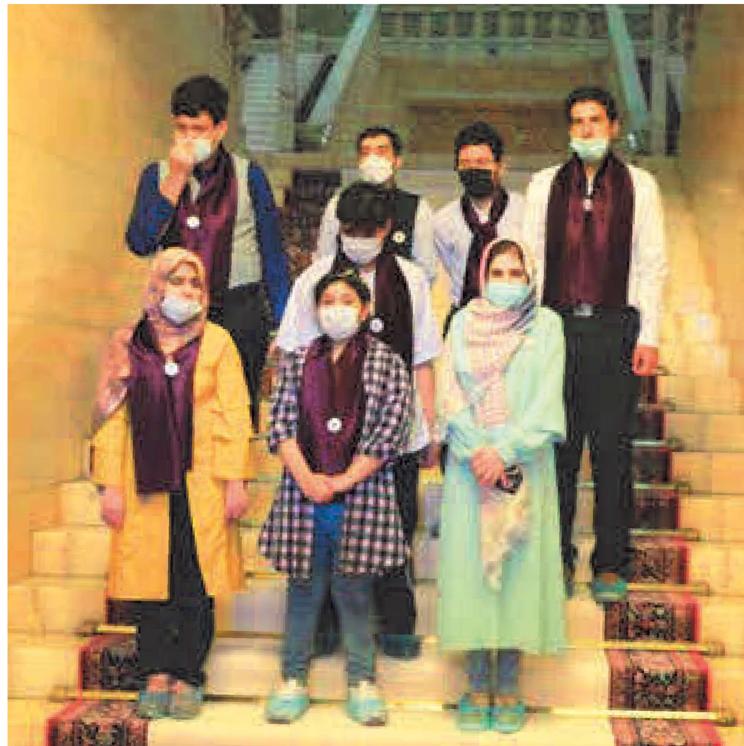
در این مورد اصول اساسی حائز اهمیت و توجه در موزه‌ها شامل موارد زیر است:

۱. این افراد حق دارند در تمام فعالیت‌های موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و گالری‌ها حضور داشته باشند؛
۲. موزه‌ها و گالری‌ها باید در تعامل و گفتگو با این افراد نیازمندی آنها را شناسایی و در رفع آن بکوشند؛
۳. الگوی اجتماعی این افراد در جامعه بایدمورد شناسایی قرار گیرد؛
۴. جهت توانمند سازی موانع دسترسی برای این افراد باید شناسایی و مرتفع شود.(The International Council for museums archives and libraries, 2001: 12).

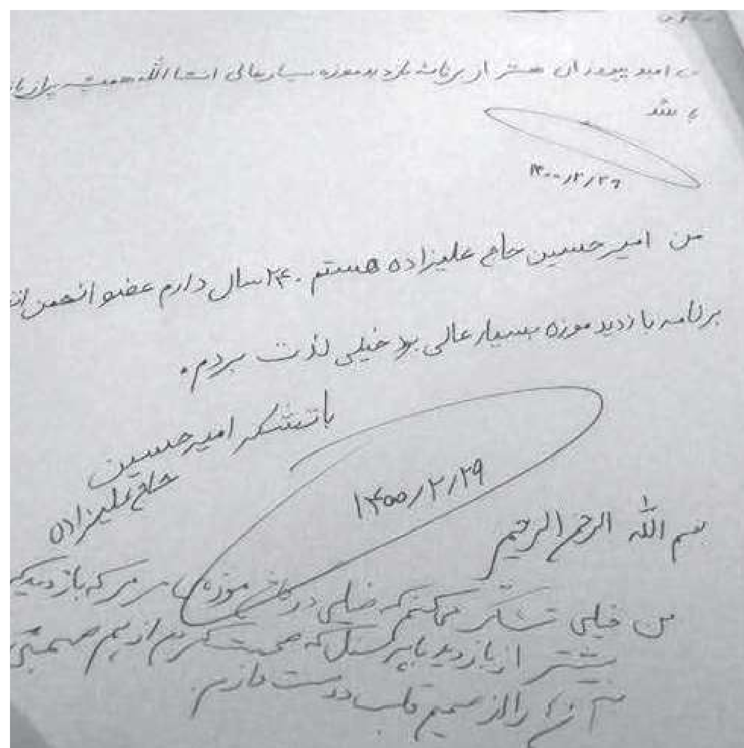
سؤالات مربوط به افراد طیف اوتیسم به‌این‌ترتیب است:

۱. موارد و موضوعات موردعلاقه شما کدام‌اند؟
۲. چه چیزهایی برای شما دوست‌داشتنی نیستند؟
۳. موزه چیست؟
۴. آیا تابه‌حال به موزه رفته‌اید؟
۵. آیا به انجام کارهای هنری علاقه دارید؟

پاسخ‌های افراد دارای طیف اوتیسم به صورتی به هم مشابهت دارد. بیشتر شرکت‌کنندگان به موزه رفته‌اند، فعالیت هنری در برنامه خود داشته‌اند و علاقه‌مند به انجام کارهای هنری هستند. آنها تجربه‌ی بازدید از موزه‌ی هنر ایران و فعالیت کارگاه نقاشی خلاقیت را تجربه‌ای خوشایند ذکر کرده‌اند.

شکل۶: برگزاری سرود جمعی توسط نوجوانان و شرکت‌کننده

من امیرحسین حاج علیزاده هستم. ۲۴ سال دارم عضو انجمن

برنامه بازدید موزه بسیار عالی بود خیلی لذت بردم.

با تشکر امیرحسین حاج علیزاده

۱۴۰۰/۲/۲۹

بسم الله الرحمن الرحیم

شکل۹: نظرات بچه‌های اوتیسم بعد از بازدید از موزهٔ هنر ایران

در هنگام بازدید، شرکت کنندگان مشتاق به بازدید از موزه بوده و تعامل آنان با کارشناسان موزه به‌صورت قابل‌توجهی خوب بود. در هنگام بازدید، از شرکت کنندگان خواسته شد که از بازدید خود و از اشیاء موزه عکاسی کنند. در پایان ، کارگاه خلاقیت نقاشی باتوجه به دیدار از موزه شکل گرفت. در این کارگاه از شرکت کنندگان خواسته شد که تجربه دیداری خود را از موزه در قالب نقاشی بیان کنند. آثار آنان ارزیابی شد و تاثیرات بازدید از موزه در خلق اثر هنری، مورد بررسی قرار گرفت. در حین کارگاه و خلق اثری توسط شرکت کنندگان، والدین و مربیان پرسشنامه های مخصوص خود را پاسخ گفتند. پرسشنامه‌ای که به منظور ارزیابی و دریافت نظر از آنان که به طور مستقیم با افراد طیف اوتیسم مرتبط بوده اند طراحی و تدوین شده بود. سوالات مربوط به والدین شرکت کنندگان به شرح زیر بوده است:

سؤالات مربوط به والدین و مربیان

۱. آیا تابه‌حال با افرادی در این طیف به موزه رفته‌اید؟ اگر بله، لطفاً نام موزه‌ها را ذکر کنید؟
۲. چه نگرانی‌هایی برای رفتن به همراه این افراد داشته‌اید؟
۳. آیا در محیط های عمومی رفتار و نگرانی خاصی مختص به این افراد وجود دارد؟
۴. (سؤال مربوط به والدین) آیا فرزند شما به انجام کارهای هنری علاقه‌مند است؟ اگر بله چه کارهایی و چه مدتی است که انجام می‌دهد؟
۵. برداشت شما از همراهتان در بازدید موزه چگونه بوده است؟
۶. آیا نوجوان همراهتان از بازدید موزه رضایت داشته است؟
۷. شیء موردعلاقه همراهتان در موزه چه بود؟
۸. به نظر شما آیا موردی اشتباه یا موردی که موجب ناراحتی همراهتان باشد، اتفاق افتاده است؟
۹. این موزه چه اقدام متفاوتی می‌تواند انجام دهد که تجربه‌ی بازدید و دسترسی‌پذیرکردن آن برای شما همراهتان و افرادی از این طیف را بهبود ببخشد؟
۱۰. به‌طور عموم موزه‌ها چگونه می توانند برای افراد در این طیف قابل‌دسترس‌تر باشند؟

در کارگاه خلاقیت، شرکت کنندگان با توجه به بازدید خود از موزه دست به خلق آثاری هنری زدند. افراد دارای طیف خفیف‌تر و با سن بیشتر خلق اثر هنری خود را کاملاً با بازدید از موزه گره زده و اشیاء موردعلاقه‌ی خود را نقاشی کردند. از این افراد خواسته شد تا آنچه را خلق کرده‌اند، توضیح دهند (شکل۱۰).

شکل۷ و ۸ : کارگاه نقاشی نمایش خلاقیت
پس از بازدید از موزه

شکل۱۰: آثار خلق‌شده توسط بچه‌های اوتیسم بعد از برگزاری کارگاه نمایش خلاق

۵- نتیجه‌گیری

امروزه موزه‌ها جزء مکان‌های عمومی شناخته می‌شوند که نقش اجتماعی آنها رو به گسترش است و در این راه، فعالیت‌های جدیدی را به برنامه‌های خود اضافه نموده‌اند و راه را برای تغییرات بزرگ هموار کرده اند. چنین رویکردی برای موزه‌ها فرصتی فراهم کرده تا بر مخاطبان خود تأثیر بگذارند و مسائل و جریانات مهم اجتماعی را به گوش آنان و جامعه برسانند. بازدید از موزه ممکن است یک رویداد خوش‌آیند برای افراد باشد، اما برای افرادی با ویژگی‌های فردی خاص، میتواند هم برای خود و هم برای خانواده‌هایشان استرس‌زا باشد. این‌گونه چالش‌ها برای خانواده‌هایی با فرزندانی با طیف‌های مختلف اوتیسم، بیشتر است. موزه‌ها نقش مهمی در افزایش مهارت در افراد با ناتوانی‌های شناختی، از جمله جوانان در طیف اوتیسم دارند. به‌عنوان‌مثال مؤسسه‌ی اسمیت سونیان نمونه‌ی اولیه‌ی ایجاد دسترسی دیجیتال را برای این افراد فراهم کرده که به دانش آنان، اجتماعی‌شدن و مهارت استفاده از منابع دیجیتال کمک کرده است.

در ابتدای این برنامه موزه هنر ایران خانواده‌ها نگران بازدید از موزه بودند و به شیوه های مداخله مانند روایت موزه و ایجاد آشنایی و آمادگی قبل از بازدید تمایل داشتند. همچنین پیشنهاد داده شد که زمان بازدید در ساعت خلوت‌تر باشد. بازدید و هنردرمانی نیز ثابت کرد که خلق اثر هنری به‌طور مستقیم به تجربه‌ی بازدید از موزه گره خورده است. این مطالعه به تشریح نیازهای خانواده‌هایی با افراد اوتیسم در هنگام بازدید از موزه پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد شیوه‌های آموزشی فراگیر می‌تواند مزایای زیادی برای موزه به ارمغان آورد و مانند تجربه‌های یادگیری با کیفیت بالا، فرصت‌هایی برای فعالیت هنری به روش‌های جدید فراهم کند. در پایان چنین نتیجه گرفته می‌شود که موزه می‌تواند در کاهش محرومیت اجتماعی این افراد مؤثر باشد. بازدید آنها بر مهارت‌های اجتماعی ـ ارتباطی ـ خلاقیت هنری تأثیر مطلوب داشته است؛ بدین معنی که برنامه مداخله‌ای باعث بهبود مهارت‌های اجتماعی-ارتباطی، تنظیم هیجان و انعطاف‌پذیری در بین شرکت کنندگان شده است.

فهرست منابع

۱. بخشی، مریم، ذکرالله مروتی و طاهره الهی. (۱۳۹۷). اثربخشی هنردرمانی بر مهارت‌های اجتماعی ـ ارتباطی، تنظیم هیجان و انعطاف‌پذیری رفتاری در کودکان مبتلا به اختلال‌های طیف اوتیسم. فصل‌نامهٔ روان‌شناسی افراد استثنائی. سال هشتم، شمارهٔ ۳۰، صص ۱۷۷-۱۵۵.

۲. خدادادی، نفیسه. (۱۳۹۷). اثربخشی هنردرمانی با رویکرد نقاشی بر بازشناسی هیجانی چهرهٔ کودکان اوتیسم خود با عملکرد بالا. نشریهٔ توانمندسازی کودکان استثنائی، شمارهٔ ۹: صص ۹۸-۸۹.

۳. سلیمانی، زینب، و محبوبه شمس‌الدینی. (۱۳۹۸). اوتیسم. مجلهٔ پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش‌وپرورش، شمارهٔ ۲۰: صص ۶۸-۵۷.

۴. فالک، جان اچ، و این دی دیرکینگ. (۱۳۹۶). نگاهی نو به تجربهٔ دیدار از موزه. ترجمه: مهدی افشار. دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

۵. محسنی تبریزی، علیرضا و غلامرضا زرین کفشیان. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر طرد اجتماعی معلولان: مطالعهٔ موردی معلولان جسمی و حرکتی تحت پوشش بهزیستی شهرستان ری. بررسی مسائل اجتماعی ایران. صص ۳۵۲-۳۲۷.

۶. نظری شهرکی، نسرین. (۱۳۹۹). موزه‌ها، مشارکت و دسترسی: نقش تعاملی موزه‌ها درکاهش محرومیت اجتماعی افراد ناتوان و کم‌توان جسمی ـ حرکتی. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه هنر تهران. دانشکدهٔ حفاظت و مرمت.

7. Callender, Allison.2015) .). Accessibility of Museums in Barbados. The International Journal of Inclusive Museum.389-377

8. Dubois, P.1991) .).The needs of people with walking hndicaps. the association des paralyses de France. In the chief Andrew Wheat croft (Ed) Museums without barriers. USA.

9. Fox, Alice. Hannah, Macpherson. .(2015) Inclusive arts practice and research: A critical manifesto, Abingdon, Oxon. New York: NY: Routledg.

10. Freed-Brown, Elise A.(.(2010 A Different Mind: Developing Museum Programs." Submitted in partial fulfillment of the requirements for the.

11. Sandell, Rechard.2002) .). Museum and combating of social: Roles responsibilities resistance. In the rechard sandell (Ed). Museums, society, inequality. London and new.

12. Varner, Rachel.2015).). Museums and Visitors with Autism: An Overview of Programs." Rochester Institue of Technology.

13. Wayne Woodruff, Anthony.2019) .). Finding Museum Visitors with Autism Spectrum Disorders: Will. Museum & Society.97-83 .